

Katarzyna Kainacher

Użytkowanie podręczników w edukacji wczesnoszkolnej a specyfika Szkoły Polskiej w Wiedniu

Postscriptum nr 2(50), 166-174

2005

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Katarzyna Kainacher

Użytkowanie podręczników w edukacji wczesnoszkolnej a specyfika Szkoły Polskiej w Wiedniu

1. Oferta edukacyjna dla dzieci polskich za granicą.

Wciąż się mej Polski uczyć muszę

Takie hasło umieszczono na sztandarze jednej z polskich szkół za granicą, której nadano szaczone imię Jana III Sobieskiego. Ta polska placówka oświatowa otworzyła swoje podwoje w Wiedniu w roku 1977 jako punkt konsultacyjny dla dzieci obywateli polskich przebywających służbowo za granicą. Jednakże w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych swą ofertę edukacyjną rozszerzyła również dla dzieci polonijnych, przekształcając się w szkołę, realizującą uzupełniający system kształcenia w zakresie języka polskiego, historii i geografii Polski oraz matematyki na poziomie szkoły podstawowej i liceum ogólnokształcącego. W 1999 roku powołany został Zespół Szkół, obejmujący swym zasięgiem szkołę podstawową, gimnazjum oraz liceum.

Szkoła Polska mieściła się na przestrzeni lat w różnych dzielnicach Wiednia. Początkowo miała swą siedzibę w konsulacie i w Instytucie Polskim, natomiast w 1993 roku przeniosła się na spokojne przedmieście Wiednia do Kollegium Kalksburg. W tym roku mija 25 lat istnienia tej szkoły w Austrii. To długa droga poświęcona dzieciom, kształtowana doświadczeniami rodziców, nauczycieli i uczniów, podczas której wiele się zmieniło, chociaż idea zawsze pozostawała niezmienna, a było nią nauczanie języka polskiego oraz budowanie pomostu między kształceniem austriackim a edukacją polską.

Funkcjonowanie szkoły polskiej za granicą regulowane jest rozporządzeniem MENiS w sprawie zasad organizowania kształcenia dzieci obywateli polskich czasowo przebywających za granicą. Przepisy te wynikają z konieczności umożliwienia realizacji obowiązku szkolnego oraz zapewnienia kształcenia ogólnego dzieciom obywateli polskich czasowo i stale przebywających za granicą.

Gdyby jednak dziecko nie miało w pobliżu swojego miejsca zamieszkania żadnej szkoły polskiej, może uczęszczać tylko do szkoły austriackiej i tam realizować swój obowiązek szkolny. Po powrocie do kraju dzieci przyjmuje się do szkoły wg rocznika i daje czas na nadrobienie zaległości. Jeśli jednak uczeń chciałby korzystać z nauki mimo oddalenia swojego miejsca zamieszkania od polskiej szkoły, ma szansę pobierania lekcji w „systemie kształcenia na odległość”, przyjeżdżając do szkoły tylko raz w miesiącu.

Jaka jest zatem oferta edukacyjna Szkoły Polskiej w Wiedniu, co proponuje uczniowi za granicą?

Szkoła realizuje polski program nauczania, stanowiący uzupełnienie wykształcenia zdobywanego przez uczniów w szkołach austriackich, bowiem wszystkie dzieci równolegle uczęszzczają do szkół obcych, gdzie realizują podstawowy obowiązek szkolny, a do Szkoły Polskiej przychodzą jeden raz w tygodniu. W tym roku do szkoły uczęszcza 370 uczniów (w klasie „0”, w szkole podstawowej, gimnazjum i liceum ogólnokształcącym) oraz 30 w systemie kształcenia korespondencyjnego. Nauczanie w szkole jest bezpłatne (z wyjątkiem klasy zerowej), a szkołę finansuje polskie Ministerstwo Edukacji i Nauki.

W szkole realizowane są dwa warianty nauczania:

- **system kształcenia uzupełniającego** w zakresie języka polskiego, historii, geografii Polski i wiedzy o społeczeństwie oraz kształcenia zintegrowanego i religii w klasach młodszych — raz w tygodniu
- **system kształcenia na odległość** — w zakresie tych samych przedmiotów, ale w zmniejszonej liczbie godzin, dla dzieci mieszkających w dużej odległości od szkoły — raz w miesiącu.

Szkoła posiada dobre warunki lokalowe. Dobrze wyposażone są pracownie geograficzna i polonistyczna, a nauczyciele mają do dyspozycji liczne pomoce naukowe oraz nowoczesny sprzęt audiowizualny. Całkowicie skomputeryzowana została biblioteka (licząca ok. 10 tys. woluminów) i wi-

deoteka. W szkole ponadto użytkowana jest sala klasy zerowej, biblioteka, gabinet dyrektora i pokój nauczycielski, hol historyczny oraz kąciak dla rodziców oczekujących na dzieci.

A oto pryncypia pedagogiczne naszej szkoły zagranicznej:

1. realizowanie „Podstawy programowej kształcenia ogólnego” i przygotowanie ucznia do podjęcia edukacji na następnych etapach kształcenia;

2. dążenie do przekazywania podstawowych treści programowych, kształtowania kompetencji kluczowych z uwzględnieniem najnowszych tendencji pedagogicznych oraz pogłębiania znajomości języka polskiego;

3. przygotowanie uczniów do powrotu do kraju, umożliwiając im w ten sposób kontynuowanie nauki na każdym etapie edukacyjnym;

4. troszczenie się o poprawność i bogactwo języka polskiego na lekcjach wszystkich przedmiotów, uwrażliwianie uczniów na problemy wpływów języka obcego;

5. podtrzymywanie poczucia tożsamości narodowej przy otwartym i dojrzałym podejściu do innych narodów i kultur w wielojęzycznym środowisku austriackim;

6. propagowanie polskiej kultury, pogłębianie znajomości tradycji i obyczajów, a zarazem kształtowanie postaw sprzyjających byciu obywatelem zjednoczonej Europy.

Niezwykle ważnym aspektem w życiu szkoły jest rekompensowanie uczniom oddalenia od kraju poprzez bogatą ofertę różnorodnych imprez kulturalnych. Szkoła Polska oferuje bowiem szeroki wachlarz imprez i uroczystości, które wpisały się w tradycje naszej placówki i służą propagowaniu polskiej kultury i integracji społeczności szkolnej:

- **imprezy ogólnoszkolne** (rozpoczęcie i zakończenie roku szkolnego, obchody rocznicy Odsieczy Wiedeńskiej na Kahlenbergu i wyzwolenia obozu koncentracyjnego w Gusen i Mauthausen, pasowanie na ucznia, Rocznica Odzyskania Niepodległości, jasełka, studniówka, Dzień Patrona Szkoły, pożegnanie i zjazdy absolwentów szkoły, Niedziela z językiem polskim, Dzień Otwartych Drzwi, Dzień Dziecka, Polska Niedziela Sportowa);

- **imprezy klasowe** (andrzejki, mikołajki, spotkania wigilijne i wielkanocne, zabawa karnawałowa, topienie marzanny, powitanie wiosny, Dzień Matki, Dzień Ojca);

- **imprezy promujące talenty uczniowskie** (wieczornice i apele literacko-muzyczne w wykonaniu uczniów, przedstawienia i warsz-

taty teatralne, występy zespołu folklorystycznego „Trojak”, liczne konkursy ogólnoszkolne);

- **wycieczki, rajdy, wyjazdy klasowe, lekcje muzealne** (głównie o charakterze poznawczo-edukacyjnym);
- udział uczniów w **koncertach, projekcjach filmowych, spektaklach teatralnych** oraz w **spotkaniach z ludźmi kultury**;
- aktywna działalność w szkole **Klubu Młodego Europejczyka**.

2. Refleksje na temat podręczników w edukacji wczesnoszkolnej.

Współczesne wyzwania cywilizacyjne, kulturowe i etniczne rodzą potrzebę refleksji wobec kontekstu edukacji wczesnoszkolnej w polskich szkołach za granicą. Dla niektórych dzieci polskich mieszkających za granicą nie jest to tak do końca sytuacja komfortowa: język używany w szkole miejscowej jest dla nich często językiem obcym, wyuczonym w większym lub mniejszym stopniu, a przyście jeden raz w tygodniu do polskiej szkoły nie wystarcza, by ucziwie z niej korzystać. Ponadto niewielka liczba godzin języka ojczystego nie sprzyja zawsze budowaniu poczucia przynależności do kultury, o której się mówi, że ma szansę przewartościowania systemu myślenia obowiązującego w Europie Zachodniej. Dzieje się raczej coś innego: utrwała się przekonanie, że to, co polskie, staje się mniej ważne, a uczęszczanie do polskiej szkoły często odchodzi na drugi plan.

W związku z tym nasuwa się jeszcze jedna wątpliwość związana z koniecznością zrealizowania programu w ciągu minimalnej liczby godzin języka polskiego (4 godz. tygodniowo). Ta sytuacja wymusza na nauczycielach rezygnację z różnych elementów, a to programu, a to metod. Następuje redukcja pomysłów na rozwijanie kreatywności uczniów, czy wreszcie do-chodzi do ograniczenia własnej inwencji na rzecz tego, by nasze dzieci nie miały braków po powrocie do Polski. W tej sytuacji pozostaje niewiele czasu na utrwalenie materiału. To prowadzi do frustracji zarówno nauczyciela, jak i ucznia.

Ponadto specyficzną trudność w kształtowaniu odpowiednich kompetencji językowych w szkole zagranicznej stanowi bilingwizm. Codziennosc dwóch języków w życiu dziecka za granicą nie wpływa zawsze dobrze na używanie pięknej polszczyzny, rozwijanie słownictwa, wzbogacanie stylu i składni. Często obserwuje się redukcję języka, dzieci nadużywają czasowników „być” i „mieć”, omijają przymiotniki służące opisom oraz bardzo często intencjonalnie wprowadzają niemieckie słowa i zwroty w polskie wy-

powiedzi. Tym samym poprzestają na budowaniu zdań krótkich i często tworzą tzw. kalki językowe.

W tej sytuacji bardzo ważnym zadaniem nauczyciela, szczególnie w początkowym stadium uczenia dziecka do szkoły, jest niwelacja tych wszy-stkich niedociągnięć językowych, korygowanie u dziecka mieszania się sy-stemów językowych oraz dopasowanie leksyki, środków języka, adekwatnych komunikatów do językowych percepcyjnych predyspozycji ucznia, za-leżnych od środowiska lingwistyczno-etnicznego rodziny, które jest często uwarunkowane zróżnicowanymi mieszanymi małżeństwami (ale temat ten wy-maga osobnego rozwinięcia).

Co zatem w istniejących warunkach i przy istniejących programach można zmienić? W jakim kierunku zmiany powinny zmierzać?

Należy jeszcze raz podkreślić, iż dzieci uczące się za granicą Polski znajdują się w bardzo specyficznej sytuacji i wymagają szczególnej troski edukacyjnej. Z tego powodu dla ich kształcenia konieczne byłoby utworzenie specjalnego programu nauczania, dostosowanego do 4 godzin tygodniowo, z bogatym suplementem pomocy dydaktycznych, który by rekompensował braki codziennej narodowej rzeczywistości. Do takiego programu po-winny być odpowiednio opracowane podręczniki.

A jak wygląda rzeczywistość edukacyjna w szkole polskiej w Wiedniu?

W szkole realizowane są polskie programy nauczania, a dzieci uczą się, korzystając z polskich podręczników. Wybór podręczników jest decyzją każ-dego uczącego nauczyciela, który z reguły sięga po podręczniki przygotowywane i drukowane w kraju, chociaż z założenia przygotowywane są one dla różniących się pod wieloma względami odbiorców. Najważniejszą różnicą jest stopień znajomości polszczyzny, ale istnieją też pewne różnice w wychowaniu, systemach wartości.

Nauka w klasach młodszych (czyli od klasy zerowej do klasy trzeciej) opiera się na programie wczesnoszkolnej zintegrowanej edukacji XXI wieku Jadwigi Hanisz. Dzieci korzystają i uczą się od czterech lat z podręczników z serii *Wesoła szkoła*, które tworzą zamknięty cykl edukacyjny na poszczególnych szczeblach szkolnych. Pakiet podręczników do każdej klasy jest bardzo obszerny. Składa się aż z pięciu części, a każda z nich przeznaczona jest na dwa kolejne miesiące nauki.

Ponadto każda część składa się z podręcznika wiodącego oraz kart pracy samodzielnej z języka polskiego i matematyki. Podstawową jednostką porządkującą i komponującą zadania edukacyjne są tematy dni wchodzące w skład zintegrowanego ośrodka tematycznego. Treści podręcznika ułożone są zgodnie z rytmem zmian zachodzących w przyrodzie oraz kalendarzem świąt polskich i uroczystości szkolnych. Materiał tekstowy uzupeł-

nia bogata i różnorodna szata graficzna. Jak wiadomo podręczniki te zostały napisane i skonstruowane z myślą o wykorzystywaniu ich na co dzień w normalnej szkolnej polskiej rzeczywistości, a nie w szkole za granicą, gdzie liczba godzin wynosi tylko cztery tygodniowo. W związku z tym nauczyciele edukacji wczesnoszkolnej zmuszeni są na własną odpowiedzialność dokonywać selekcji proponowanego materiału, nieraz z bólem serca muszą rezygnować z wielu ciekawych propozycji autora podręcznika ze względu na brak czasu. W ten sposób w trakcie wybiórczej nauki z pięknych i obszernych podręczników nauczania zintegrowanego gubiony zostaje materiał ortograficzno-gramatyczny oraz pojawia się ogromny problem braku czasu na powtórzenie materiału.

Powracając jeszcze do kwestii podręcznika *Wesoła szkoła*, trzeba zauważyć, że zawiera on karty pracy, które tak naprawdę bardzo często są dla uczniów tylko „uzupełnianką” brakujących liter, wyrazów. Bardzo mało jest ćwiczeń na rozumienie tekstu, wyrabiających w dziecku umiejętność samodzielnego pisania zdań, planów wydarzeń, opowiadań. Dlatego też niezbędne przy korzystaniu z tej serii podręczników jest prowadzenie zeszytu przedmiotowego i wdrażanie ucznia od samego początku edukacji do samodzielnego pisania w liniach.

Nasi mali uczniowie, korzystając z nauki w szkole polskiej, dają nam często odczuć swoje ogromne zmęczenie, jakie wynika ze spotkania z tak obszernym podręcznikiem, a którego język jest nieraz przeszkodą nie do pokonania. Ponadto uczniowie w związku z przeładowanym programem zmuszeni są do wykonywania indywidualnie w domu wielu zadań domowych pod opieką dorosłych. W ten sposób bardzo często tracą motywację do pracy, są sfrustrowani i niekiedy niechętnie uczęszczają do szkoły, a przecież w takiej szkole dziecko w szczególności powinno czuć się komfortowo. Pobyt w szkole polskiej za granicą nie powinien stanowić dla ucznia tylko czystego obowiązku, ale przede wszystkim powinien być prawdziwą przyjemnością, źródłem radości i wielu wspaniałych szkolnych przeżyć, które pozostaną na długo w pamięci. Celem szkoły jest przecież zachęcanie do nauki języka polskiego, nie zaś zniechęcanie.

Mając na uwadze te specyficzne uwarunkowania naszej szkoły powinniśmy jak najszybciej zastanowić się nad nowym wyborem podręcznika do edukacji wczesnoszkolnej, bądź podjąć się autorskiego napisania takiego, który dokładnie ujmowałby konkretne treści odpowiadające potrzebom i możliwościom uczniów szkoły zagranicznej i prowadziłby do osiągnięcia sukcesu szkolnego w zakresie mówienia, czytania i pisania, w partnerskim trójkącie: dziecko — nauczyciel — rodzice, bo przecież o to nam w szczególności chodzi.

A zatem jakiego typu podręcznik ułatwiłyby dziecku i nauczycielowi za-razem pracę w szkole za granicą? Podręcznik powinien być:

- **skondensowany i usystematyzowany**, który ujmowałby treści w ok. 35 blokach, przewidzianych na cały rok szkolny;
- **dostosowany do liczby godzin** zajęć w tygodniu (każdy blok byłby realizowany cotygodniowo na 4-godzinnych zajęciach dydaktycznych);
- **przejrzysty**, aby każdy blok tematyczny posiadał dobrze przemyślaną ilustrację wprowadzającą do tematu, trafnie wybraną czytankę czy wiersz, ćwiczenia na rozumienie tekstu, ćwiczenia gramatyczno-ortograficzne, słowniczek wyrazów trudnych i zwrotów wyrazowych oraz kącik dla zainteresowanych (zawierający informacje ponadprogramowe);
- **bogato ilustrowany**, aby był dobrym materiałem poglądowym dla każdego ucznia;
- **utrwalający i kontrolujący** postępy ucznia, który może w ten sposób zaobserwować efekty swojej pracy w opanowaniu języka (układ podręcznika powinien zawierać materiał dostosowany do poziomu dziecka, z zachowaniem stopniowania trudności i z ćwiczeniami kontrolującymi postępy);
- **motywujący** do nauki języka ojczystego poprzez ukazanie tradycji i kultury polskiej;
- **kształtujący** więź emocjonalną z krajem pochodzenia i **wzmacniający** tożsamość narodową polskich dzieci (poprzez treści kulturowo-historyczne).

Oczywiście obok dobrze skonstruowanego podręcznika bardzo ważną rolę dydaktyczną spełnia prawidłowe prowadzenie zeszytu przedmiotowego, w którym zapisywane są najważniejsze informacje z lekcji. Uczniowie samodzielnie piszą własne teksty (opowiadania, wypracowania), tworzą notatki, plany wydarzeń. Rzetelnie i sumiennie prowadzone zeszyty po pewnym czasie stają się dla ucznia jego własnym „małym podręcznikiem”, ujmującym poznane treści i pomagającym powtórzyć poznany materiał.

Aby uprzyjemnić dzieciom jeszcze bardziej kontakt z językiem polskim za granicą nauczyciele starają się podczas zajęć wykorzystywać różne gry dydaktyczne, zabawy sytuacyjne, uczyć dzieci polskich piosenek, gdyż pe-

dagogika zabawy jest środkiem na wydobycie z dzieci (szczególnie tych bar-dzo nieśmiałych) ich ukrytych zdolności i możliwości. Szczególną satysfakcję sprawiają uczniom przygotowywane przedstawienia i uroczystości szkolne, organizowane z różnych okazji (andrzejki, mikołajki, jasełka, bal karnawałowy, spotkania wielkanocne, topienie marzanny, powitanie wiosny, Dzień Matki i Dzień Ojca). Są to również moje „ulubione” lekcje, które sprawiają mi niezwykle wiele radości. Kiedy widzę po udanym przedstawieniu ogromnie zadowolone buzie młodych aktorów, dumnych z siebie przed publicznością rodziców jest to dla mnie największa nagroda za włożony trud i pracę. Niestety z braku czasu musimy ograniczać się tylko do niewielu w ciągu roku. Natomiast potrzeba jest ogromna. Dzieci chcą występować nie tylko na scenie obcojęzycznej. Podkreślić należy, iż ceremoniał szkolny jest bliski temu, co w Polsce. Tak przygotowywane przedstawienia są nie tylko świetną okazją do zabawy, ale w niezwykle sposób aktywizują uczniów, motywują do pracy, angażują wyobraźnię i uczą twórczego myślenia, tak potrzebnego w przyszłym życiu, w szkole.

3. Zamiast zakończenia

Reasumując, należy podkreślić, iż kształcenie polskich dzieci przebywających za granicą staje się obecnie bardzo ważnym zagadnieniem edukacyjnym, szczególnie w odniesieniu do dzieci najmłodszych. Kwestia wypracowania sposobu nauczania i doboru odpowiednich podręczników w czasie pierwszych lat edukacji dziecka, edukacji wczesnoszkolnej, staje się istotnym elementem nowych wyzwań, jakie stoją przed edukacją polską, europejską. Przed nauczycielami szkół zagranicznych staje bowiem bardzo odpowiedzialne zadanie, aby wychować i wykształcić takich uczniów i nauczyć ich takich kompetencji, by umieli odpowiednio żyć i teraz, i w przyszłości, bez względu na to gdzie i w jakie warunki rzuci ich los.

Zamiast zakończenia zacytuję wiersz jednej z uczennic Szkoły Polskiej, która w sposób interesujący opowiedziała o swoich przeżyciach w Szkole Polskiej w Wiedniu i pragnęła tym samym podkreślić, że nieodzownym elementem i szczególnie pomocnym środkiem dydaktycznym w opanowaniu języka polskiego na poziomie wczesnoszkolnym są zabawy dydaktyczne, interakcyjne oraz techniki dramatyczne (zabawa dzieci w teatrze, odtwarzanie treści czytanek).

Było, jest i będzie

W dzielnicy dwudziestej trzeciej, na pięknej, zielonej polanie
stoi budowla — jak wiecie — szkoły mej, polskiej, kochanej!

Uczęszczam do trzeciej klasy, gdzie uczy mnie pani Kasia,
a w klasie są same asy, na pierwszym miejscu jest Basia.

Muzyków też kilku mamy: Ola na skrzypcach,
Angela — pianino, a Łukasz jest od gitary.

„Występy, śpiewanie i granie, nauka przy pani Kasi
to dla nich super zadanie” — mówili rodzice nasi.

„Andrzejki, jasełka, zabawa”, nauczyć się wierszów (!) na pamięć
to była prosta sprawa i ciągła gotowość i zapal.

Rodzice troszczyli się zawsze, by było co zjeść po występie.
Słodkości znikwały ze stołów w zadziwiającym tempie.

Nie ważne jaka pogoda, przychodziliśmy tu chętnie,
by nasza ojczysta mowa brzmiała czysto i pięknie.

Już koniec roku szkolnego, świadectwa w rękach trzymamy.
Książki, zeszyty na boku i wreszcie wakacje mamy.

Często wspomnę te chwile, jak minął w szkole czas.
Było zabawnie i mile i nie zapomnę **WAS!**

(napisała Dominika Kołodziejczyk, klasa III a)